

Družbena mobilizacija na lokalni ravni in preobrazba mest v Južni Koreji: Razvoj skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni v Seulu

*Blaž KRIŽNIK**

Izvleček

Za Južno Korejo sta bila v preteklosti značilna hiter gospodarski in urbani razvoj, ki so ju spodbujali intervencionistična država in špekulativni trgi. Javnost je bila iz odločanja večino ma izključena. Na preobrazbo južnokorejskih mest so poleg tega vplivale obsežne rušitve revnih sosesk in nasilne deložacije prebivalcev. Tako so se na lokalni ravni pojavile različne oblike družbene mobilizacije, katerih cilj je bil zaščititi interese prebivalcev in lokalnih skupnosti ter uveljaviti njihovo skupno pravico do mesta. Članek obravnava razvoj skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni v Seulu kot primeru družbene mobilizacije na lokalni ravni. Kvalitativna študija primera temelji na longitudinalni analizi vzrokov za nastanek, ciljev, organiziranosti in delovanja skupnostnega gibanja, s čimer želimo celoviteje razumeti pomen družbene mobilizacije na lokalni ravni za preobrazbo južnokorejskih mest. Izsledki študije kažejo, da je skupnostno gibanje pomembno vplivalo na krepitev skupnostnega povezovanja in s tem na preobrazbo mesta na različnih ravneh. Poleg tega študija opozarja na protisloven položaj skupnostnih gibanj v razmerju do države, saj morajo za uresničitev svojih ciljev z njo dejavno sodelovati, a hkrati ohraniti svojo finančno, organizacijsko in politično samostojnost. Skupnostno gibanje na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni v Seulu je bilo pri tem razmeroma uspešno, zaradi česar lahko predstavlja zgled samostojnega in dolgoročno vzdržnega skupnostnega povezovanja v mestih.

Ključne besede: družbena mobilizacija, lokalne skupnosti, skupnostno povezovanje, Songhak Maeul, urbana družbena gibanja

Social Mobilization in Localities and Urban Change in South Korea: The Evolution of the Geumho-Haengdang-Hawangsimni Community Movement in Seoul

Abstract

South Korea experienced rapid economic and urban growth in the past that was driven by an interventionist state and speculative markets, and citizens were largely excluded from

* Blaž KRIŽNIK, izredni profesor, Hanyang University, Graduate School of Urban Studies, Seoul, Republika Koreja.
Elektronski naslov: blaz@hanyang.ac.kr

decision making. Urban change also used to be characterized by the large-scale demolition of poor neighbourhoods and forced evictions of the residents. As a result, different forms of social mobilization emerged in localities, aiming to protect the interests of the residents and local communities, and claim their collective right to the city. The article examines the evolution of the Geumho-Haengdang-Hawangsimni community movement in Seoul as a case of social mobilization in localities. The qualitative case study is based on a longitudinal analysis of causes for its emergence, aims, organization and practice of the community movement to better understand its importance for urban change in South Korea. The results of the study show that the community movement strengthened community building and contributed to urban change at different levels. They also reveal the contradictory relation between the state and community movements, which must maintain their financial, organizational and political autonomy while collaborating with the state to achieve their aims. In doing so, the Geumho-Haengdang-Hawangsimni community movement has successfully maintained its autonomy, for which it can be considered a good example of autonomous and sustainable community building in cities.

Keywords: community building, local community, social mobilization, Songhak Maeul, urban social movements

Uvod

Za Južno Korejo (v nadaljevanju Koreja) sta bila v preteklosti značilna hiter gospodarski in urbani razvoj, ki so ju spodbujali intervencionistična država in špekulativni trgi (Castells 1992). Hitra industrializacija je pripeljala do množične selitve podeželskega prebivalstva v velika urbana središča in do njihove izjemne rasti. Priseljenci so se pogosto naselili v revnih barakarskih naseljih, kjer je konec šestdesetih let živela okoli tretjina prebivalcev korejskih mest (Ha 2001; Moberand 2008). Država je skušala z različnimi ukrepi izboljšati kakovost bivalnega okolja v barakarskih naseljih in jih nadomestiti s sodobnimi blokovskimi naselji, ki pa so bila predvsem namenjena bogatejšim. Revni prebivalci so bili iz urbane prenove večinoma izključeni (Kim 2010; Chang, Nam in Lee 2018). Preobrazbo revnih sosesk so spremljale nasilne deložacije in razselitev prebivalcev, kar je dolgoročno povečalo neenakosti v korejskih mestih. Kot odgovor na rastoče neenakosti in družbeno izključevanje so se v mnogih revnih soseskah pojavile različne oblike družbene mobilizacije, katerih cilj je bil zaščititi interese prebivalcev in lokalnih skupnosti ter uveljaviti njihovo skupno pravico do mesta (Cho 1998; Douglass, Ard-Am in Kim 2001; Križnik 2009; Jeong 2012; Kim Sangmin 2017; Shin 2018).

Članek obravnava skupnostna gibanja v revnih soseskah kot značilno obliko družbene mobilizacije v korejskih mestih, s čimer želi avtor članka celoviteje

razumeti njihov pomen za preobrazbo mest z vidika korejskih kot tudi urbanih študij. Korejske študije urbani razvoj namreč pogosto povezujejo z intervencionistično državo in špekulativnimi trgi, medtem ko je vloga družbene mobilizacije razmeroma zapostavljena (Park 1998; Kim in Yoon 2003). Avtor se zato osredotoča na pomen skupnostnih gibanj v urbanem razvoju in na njihovo razmerje do države kot najpomembnejšim akterjem preobrazbe korejskih mest. Razmerje med državo in civilno družbo se je z leti iz nekdanj izključujočega sicer spremenilo v bolj vključujočega (Kim 2013). Posledično sta se v zadnjem desetletju v korejskih mestih uveljavila bolj vključujoče načrtovanje in upravljanje bivalnega okolja. Pri tem izstopa prestolnica Seul, kjer je Seulska mestna uprava (v nadaljevanju mestna uprava, SMG) vključevanje javnosti in sodelovanje z lokalnimi skupnostmi prepoznala kot “ključ do oblikovanja bolj humane družbe” (Park 2014, 443). Hkrati je razumevanje družbene mobilizacije na lokalni ravni pomembno tudi z vidika urbanih študij, saj lahko prispeva k celovitejšemu vrednotenju urbanih politik, ki si prizadevajo za oblikovanje samostojnih in dolgoročno vzdržnih lokalnih skupnosti in mest (Manzi et al. 2010; Ho 2019).

Članek temelji na kvalitativni študiji primera razvoja *skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawang* (금호·행당·하왕지역 주민공동체 운동),¹ ki ga je Cho Myung Rae (1998, 99) prepoznal kot “najbolj izstopajoč primer” družbene mobilizacije na lokalni ravni v Koreji. Hkrati velja za redke primer samostojnega in dolgoročno vzdržnega skupnostnega povezovanja v Seulu (Wi 2015; Kim Jun Hui 2017). Čeprav študija v tem pogledu ni reprezentativna, pa nepretrganost družbene mobilizacije v obravnavanem primeru omogoča longitudinalno analizo vzrokov za nastanek, ciljev, organiziranosti in delovanja skupnostnih gibanj kot tudi boljše razumevanje pomena družbene mobilizacije na lokalni ravni za preobrazbo mest. Med letoma 2017 in 2020 je avtor članka s sodelavci opravil polstrukturirane poglobljene intervjuje s tremi aktivisti, nekdanjimi udeleženci skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni ter s tremi strokovnjaki s področja skupnostnega povezovanja v Seulu. Intervjuje je dopolnil s terenskim delom in jih kontekstualiziral s študijo zgodovinskih virov, ki vključujejo zapise v množičnih medijih (Kim 1994; 1999; Yang 1994; Kim 1996; Lee 1997; Kim 1999), znanstvene in strokovne članke (Kim 1997; Cho 1998; Wi 2015; Kim Jun Hui 2017) ter dokumente skupnostnih

1 Območje Geumho-Haengdang-Hawangsimni obsega soseske *Geumho 1ga-dong* (금호1가동), *Haengdang 2-dong* (행당2동) in *Wangsimni 2-dong* (왕십리2동, nekdanj Hawangsimni-dong) na zahodu okrožja Seongdong-gu v Seulu.

organizacij z obravnavanega območja (Hawang 2–1 District Tenants Rights Committee 1995; NDPC 2019).²

Članek je razdeljen na šest delov. Uvodu sledi teoretski pregled, ki obravnava različne oblike družbene mobilizacije in urbanih družbenih gibanj v mestih, njihov pomen za skupnostno povezovanje in preobrazbo mest kot tudi razmerje med lokalnimi skupnostmi, civilno družbo in državo. Teoretskemu sledita zgodovinski pregled družbene mobilizacije in preobrazbe revnih sosesk v Koreji ter študija primera skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni v Seulu. Članek se zaključuje z razpravo in sklepnim delom, v katerem so predstavljeni glavni izsledki ter omejitve študije.

Pregled: preobrazba mest in družbena mobilizacija na lokalni ravni

Družbena mobilizacija na lokalni ravni je bila do sedemdesetih let redkeje predmet celovitejše znanstvene obravnave. Zanimanje za njen nastanek, cilje, delovanje in pomen se je v urbanih študijah povečalo, ko so se v šestdesetih letih prejšnjega stoletja v evropskih in ameriških mestih množično pojavila različna skupnostna gibanja, sosedska združenja in prostovoljne organizacije (Pickvance 1985). Delovanje nekaterih od njih je bilo izrazito kratkotrajno. Protesti proti širitvi cest v stanovanjskih soseskah, denimo, so pogosto zamrli, ko so protestniki dosegli svoje cilje. Hkrati s kratkoročnimi so se pojavile tudi dolgoročno usmerjene oblike družbene mobilizacije, kjer so si prebivalci, na primer, prizadevali za izboljšanje dostopnosti stanovanj, ohranitev naravne in kulturne dediščine ali za vključevanje v načrtovanje in upravljanje bivalnega okolja. Za takšna *urbana družbena gibanja* so bili značilni “delovanje zunaj uveljavljene strankarske politike, nizka stopnja hierarhičnosti in formalne organiziranosti, spodbujanje neposredne participacije ter različne oblike neposredne akcije in protestov” (Day 2006, 141).

Kljub temu urbana družbena gibanja niso naključni izrazi nezadovoljstva, ampak organiziran civilnodružbeni odziv na strukturne neenakosti v kapitalističnem mestu, ki se na lokalni ravni med drugim odražajo v poblagovljenju skupnega dobrega – vključno s poblagovljenjem naravnih virov, stanovanj, prostora in storitev – v komercializaciji lokalne kulture in izključevanju javnosti (Harvey 2012). Vzroki za nastanek in delovanje urbanih družbenih gibanj so posledično povezani z

2 Med zapisi v množičnih medijih sta pomembna družbeno angažirana dokumentarna filma *Ljudje Haengdang-donga* (행당동 사람들) in *Gradimo drugačen svet: Ljudje Haengdang-donga 2* (또 하나의 세상: 행당동 사람들 2) režiserja Kim Dong-wona (1994; 1999). Oba predstavljata sicer subjektiven, a hkrati etnografsko bogat vpogled v razvoj in delovanje skupnostnega gibanja v nekdanji soseski Songhak Maeul.

varovanjem skupnega dobrega kot tudi s krepitvijo kolektivne potrošnje, kulturne identitete in politične samostojnosti lokalnih skupnosti (Castells 1983). Skupaj s sorodnimi civilnodružbenimi organizacijami urbana družbena gibanja tako organizirajo proteste, bojkote, shode, peticije, forume in druge oblike pritiskov na javne institucije, s čimer skušajo zaščititi svoje interese in uveljaviti skupno pravico do mesta (Mayer 2007). S tem se krepi organizacijska sposobnost urbanih družbenih gibanj, ki je poleg vodstva, materialnih in človeških virov, medsebojnega zaupanja ter notranje enotnosti med glavnimi pogoji za njihovo uspešno delovanje (Fainstein 2011).

Hkrati nanje vplivajo številni zunanji dejavniki, zlasti strukturne priložnosti, kot so širši zgodovinski in družbeni okvir ali uveljavljen politični sistem in njegove institucije (Pickvance 1985; Fainstein in Hirst 1995). Zunanji dejavniki lahko družbeno mobilizacijo zavirajo ali spodbujajo, kar je v veliki meri odvisno od razmerja med civilno družbo in državo na nacionalni kot tudi lokalni ravni (Robson 2000). Država lahko urbana družbena gibanja zatira, jih ne upošteva ali pa skuša njihovo delovanje podrediti lastnim interesom. Lahko pa v njih prepozna enakopravne partnerje in z urbanih družbenimi gibanji sodeluje v obojestransko korist (Somerville 2016). Takšno sodelovanje se pogosteje razvije na lokalni ravni, ki je domače okolje delovanja urbanih družbenih gibanj, medtem ko za državo predstavlja osnovno raven zagotavljanja javnih storitev, načrtovanja in upravljanja bivalnega okolja ter vladovanja v mestih (Cho in Križnik 2017; Ho 2019).

Spodbujanje skupnostnega povezovanja je pomembno tako z vidika vladovanja v mestih kot tudi za delovanje urbanih družbenih gibanj, zlasti *skupnostnih gibanj*, ki predstavljajo značilno obliko družbene mobilizacije na lokalni ravni (Castells 2009; Kim Sangmin 2017). Skupnostno povezovanje naj bi okrepilo omrežja družbenih odnosov in organizacijsko sposobnost lokalnih skupnosti ter jih opolnomočilo, da se uspešno spopadejo z družbenimi neenakostmi in izključevanjem na lokalni ravni (Ledwidth 2011). Družbeno izključevanje lahko negativno vpliva na družbeno povezanost lokalnih skupnosti kot “odprtih in prepustnih omrežij družbenih odnosov” (Massey 1994, 121). Nasprotno lahko močnejša družbena povezanost spodbuja sodelovanje med prebivalci, krepi njihovo medsebojno zaupanje ter s tem pozitivno vpliva na oblikovanje dolgoročno vzdržnih in samostojnih lokalnih skupnosti in mest (Manzi et al. 2010).

Lokalne skupnosti so pomemben partner države pri zagotavljanju kolektivne potrošnje in krepitvi lokalne samouprave v mestih (Ho 2019). Vendar se zaradi neoliberalizacije vladovanja v mestih vključenost države v zagotavljanje kolektivne potrošnje zmanjšuje, njeno odgovornost in naloge pri zagotavljanju javnih storitev pa morajo vse pogosteje prevzemati nekdanja skupnostna gibanja in prostovoljne

organizacije. S tem se dolgoročno »zmanjšujeta njihov politični vpliv in mobilizacijska sposobnost«, medtem ko se hkrati povečuje njihova odvisnost od države (Mayer 2007, 92). Država pri tem kljub »poudarjeni retoriki partnerstva in opolnomočenja [...] navadno ne kaže pretiranega razumevanja za lokalne procese in tradicije, hkrati pa pričakuje, da si vse lokalne skupnosti želijo in so sposobne slediti njeni centralistični politiki« (DeFilippis, Fisher in Shragge 2010, 91). Prisvojitve in institucionalizacija družbene mobilizacije na lokalni ravni predstavljata v tem pogledu obliko nadzora nad civilno družbo ter postajata sestavni del neoliberalnega vladovanja v mestih (Somerville 2016).

Na pomen urbanih družbenih gibanj za preobrazbo mest tako neposredno vpliva njihovo razmerje do države. Če v tem razmerju ne dosežejo »organizacijske in ideološke samostojnosti«, lahko ostane njihov vpliv omejen na lokalno raven preobrazbe mest (Castells 1983, 322). Prav skupnostna gibanja imajo zaradi svoje vpetosti v lokalno okolje v primerjavi z ostalimi oblikami družbene mobilizacije v mestih pogosto razmeroma omejeno samostojnost, zaradi česar težko vplivajo na strukturna protislovja v kapitalističnem mestu. Kljub temu pa lahko s svojim delovanjem vplivajo ne le na izboljšanje bivalnega okolja na lokalni ravni, ampak hkrati »prispevajo k višji stopnji demokratične participacije« (Fainstein 2011, 177) ter »oblikovanju skupnih pomenov in identitet« v mestih (Castells 2009, 64). V tem pogledu lahko imajo skupnostna gibanja kljub omejeni samostojnosti pomembno vlogo pri oblikovanju lokalnih skupnosti, prispevajo k njihovemu opolnomočenju ter s tem tudi k bolj vzdržnemu in pravičnemu urbanemu razvoju.³

Drugače od evropskih ali ameriških mest, kjer zaradi postopnejše urbanizacije in močnejše civilne družbe obstaja daljša tradicija družbene mobilizacije na lokalni ravni, je bila za Korejo značilna hitra urbanizacija pod vplivom intervencionistične države (Castells 1992). Avtoritaren režim je nadziral in nasilno zatiral vsakršno družbeno mobilizacijo, ki bi ogrozila njegov prevladujoči položaj v družbi (Katsiaficas 2012). Družbena mobilizacija na lokalni ravni je zato potekala hkrati z boji za demokratizacijo družbe, zaradi česar so se urbana družbena gibanja v korejskih mestih pojavila razmeroma pozno in so se pogosto razvijala ter delovala v neposrednem konfliktu z državo (Douglass, Ard-Am in Kim 2001; Mobrand 2008; Jeong 2012; Kim Sangmin 2017). Korejska mesta se v tem pogledu pomembno razlikujejo ne le od evropskih in ameriških, ampak tudi od številnih mest v Vzhodni Aziji (Shin 2018). V nadaljevanju

3 Vendar pa nekatera skupnostna gibanja svoje interese uveljavljajo izključno na račun drugih, kar pogosto vodi do notranjih delitev v lokalnih skupnostih kot tudi do širših družbenih konfliktov (Day 2006). V takšnih primerih seveda težko govorimo o prispevku skupnostnih gibanj k pravičnemu urbanemu razvoju.

obravnavamo prenovu revnih sosesk in skupnostno povezovanje v Seulu, s čimer želimo urbana družbena gibanja umestiti v širši zgodovinski in družbeni okvir preobrazbe korejskih mest.

Okvir: revne soseske in lokalne skupnosti v Seulu

Špekulativna prenova revnih sosesk

V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je v Seulu prišlo do izjemne rasti prebivalstva. Zaradi hitre industrializacije se je število prebivalcev v kratkem času več kot podvojilo in z 2.444.874 prebivalcev v letu 1960 naraslo na 5.536.169 v letu 1970 (Križnik, Cho in Kim 2019). Konec osemdesetih let je imela korejska prestolnica več kot deset milijonov prebivalcev, s čimer danes predstavlja središče ene od največjih metropolitanskih regij v Vzhodni Aziji. Hitra rast prebivalstva je povzročila pomanjkanje stanovanj, kar je najbolj prizadelo revne priseljence z obubožanega podeželja. Ti pogosto niso imeli druge možnosti kot življenje v prenaseljenih in nezakonito zgrajenih *barakarskih naseljih* (판자촌), v katerih je bila v začetku sedemdesetih let okoli tretjina vseh stanovanj v Seulu (Tabela 1) (Ha 2001; Kim in Yoon 2003; Mobrاند 2008).⁴

Tabela 1. Število prebivalstva, stanovanjskih enot in nezakonitih stavb v Seulu (Vir: prirejeno po Kim in Yoon (2003); Mobrاند (2008); SMG (2020))

	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Prebivalstvo	2.444.874	5.536.169	8.366.756	10.627.790	10.373.234	10.575.447
Stanovanjske enote	275.436	600.367	968.133	1.430.981	1.916.573	3.399.733
Nezakonite stavbe	40.000	187.554	154.047	94.974	53.911	33.744

Kljub zelo slabim življenjskim razmeram sta bili za barakarska naselja značilni močna družbena povezanost in medsebojna solidarnost njihovih prebivalcev. Revni priseljenci so se namreč pogosto naselili v soseskah ali celo stanovanjih, kjer so že živeli njihovi sorodniki ali znanci. Ti so jim poleg bivališča nudili tudi socialno oporo ali pomagali pri iskanju dela. Močna vpetost v sosedstva družbena

4 Število nezakonitih stavb zaradi različnih metodologij po posameznih letih ni povsem primerljivo. Hkrati nekateri podatki poleg stanovanjskih vključujejo tudi nestanovanjske stavbe. Kljub temu se število nezakonitih stavb pogosto uporablja kot kazalnik rasti revnih sosesk v korejskih mestih (Ha 2001; Kim in Yoon 2003; Mobrاند 2008; Chang, Nam in Lee 2018).

in gospodarska omrežja je bila med glavnimi razlogi, da se številni prebivalci niso mogli ali želeli odseliti iz barakarskih naselij (Mobrand 2008, Kim 2010). Ha (2001, 390) navaja, da so bile za 74 odstotkov prebivalcev “sorodstvene vezi in prijazno sosredstvo” ob “nizkih stroških bivanja in dostopnih najemninah” med glavnimi razlogi za življenje v revnih soseskah.

Država je s spodbujanjem samopomoči in skupnostnega povezovanja na začetku sicer skušala izboljšati razmere v revnih soseskah, a se je kmalu osredotočila na njihovo rušenje in gradnjo novih blokovskih naselij (Chang, Nam in Lee 2018). Vendar ne eno ne drugo ni pomembneje pripomoglo k zmanjšanju njihovega števila niti ni izboljšalo dostopnosti stanovanj v mestu (Park 1998). Od konca sedemdesetih let je država pobudo pri zagotavljanju stanovanj zato prepustila trgu, s čimer

Slika 1. Blokovsko naselje v soseski Geumho 4ga-dong v Seulu (Vir: Križnik 2014)

je želela na eni strani učinkoviteje rešiti pomanjkanje stanovanj, medtem ko je na drugi spodbujala gradbeništvo in nepremičninske trge. Špekulativna urbana prenova je v osemdesetih letih postala gonilo obširne preobrazbe revnih sosesk (Kim 2010; Cho in Križnik 2017; Shin 2018). Delež nezakonitih stavb je posledično do leta 2000 padel na tri odstotke (Tabela 1), s čimer sta se hkrati izboljšali dostopnost stanovanj in kakovost življenja v mestu. Povečalo se je število

blokovskih naselij (아파트 단지), ki so postala prevladujoča oblika stanovanjske gradnje v mestu (Slika 1) (Ha 2001). V njih se danes nahaja 58 odstotkov vseh stanovanj v Seulu, medtem ko jih je bilo leta 1970 v blokovskih naseljih zgolj štiri odstotke (Križnik, Cho in Kim 2019).

Vendar se je na račun množične gradnje blokovskih naselij močno poslabšala dostopnost stanovanj za revne (Kim 2010). V osemdesetih letih sta se namreč “javni in zasebni sektor osredotočila na zagotavljanje tržnih stanovanj, pri čemer je bila gradnja neprofitnih stanovanj za revne v celoti zanemarjena” (Park 1998, 278). Zaradi špekulativne urbane prenove so se morali najemniki in lastniki manjših zemljišč, ki so v številnih revnih soseskah sicer predstavljali večino prebivalstva, soočiti z rušitvijo svojih domov, nasilnimi deložacijami ter razlastitvami. S tem so razpadla močna sosedska družbena in gospodarska omrežja, ki so zlasti za revne predstavljala glavni vir socialne opore, zaposlitve ter osebne in skupnostne identitete (Ha 2001; Križnik 2009).

Družbena mobilizacija in lokalne skupnosti

V zgodnjih sedemdesetih letih je tako prišlo do prvih primerov družbene mobilizacije v revnih soseskah in protestov proti urbani prenovi (Mobrاند 2008; Kim Sangmin 2017). *Gibanja za pomoč revnim v mestih* (도시 빈민 운동), ki so jih organizirale napredne verske in študentske organizacije, so skušala z organiziranjem samopomoči in izobraževanjem revnih prebivalcev izboljšati življenje v barakarskih naseljih. Njihovo delovanje se je v osemdesetih letih razširilo na boj proti nasilnim deložacijam ter za pravičnejše odškodnine in stanovanjske pravice najemnikov kot temeljne človekove pravice. Nova *gibanja proti deložacijam* (퇴거 반대 운동) so se leta 1990 povezala v Korejsko koalicijo za stanovanjske pravice (주거권 실현을 위한 국민연합, KCHR) ter se organizirano uprta špekulativni urbani prenovi in nasilju države, ki je odkrito podpirala rušenje kot tudi preobrazbo revnih sosesk (Shin 2018). Med protesti proti deložacijam je tako pogosto prihajalo do nasilnih spopadov med aktivisti in prebivalci na eni strani ter plačanci lastnikov zemljišč in policijo na drugi (Ha 2001; Harvey 2012).

Čeprav skupnostno povezovanje sprva ni bilo med cilji gibanj za pomoč revnim ali gibanj proti deložacijam, je postopoma postalo pomemben del družbene mobilizacije v revnih soseskah. V devetdesetih letih so aktivisti prepoznali opolnomočenje lokalnih skupnosti kot učinkovito obliko boja proti revščini in deložacijam. Hkrati so se v tem času pojavila nova *skupnostna gibanja* (지역 사회 운동, 마을만들기 운동, 마을공동체 운동), ki so si s spodbujanjem skupnostnega

povezovanja prizadevala za ohranjanje in prenovo lokalnih skupnosti (Jeong 2012; Ahn, Wi in Yu 2016). Povezane lokalne skupnosti so postale v delu civilne družbe prepoznane kot alternativa rastoči individualizaciji ter družbenim in gospodarskim neenakostim v korejski družbi (Katsiaticas 2012; Kim Sangmin 2017). Vendar so se skupnostna gibanja v primerjavi z gibanji za pomoč revnim ali gibanji proti deložacijam pojavljala predvsem v bogatejših soseskah, ki drugače od revnih večinoma niso bile predmet špekulativne urbane prenove (Kim in Križnik 2018).

V tistem času se je začelo postopoma spreminjati tudi razmerje med lokalnimi skupnostmi in državo, ki je bilo v preteklosti zaradi njenega podpiranja urbane prenove in nasilnih deložacij pogosto konfliktno in izključujoče (Shin 2018). Z demokratizacijo in decentralizacijo korejske družbe je država prepoznala pomen skupnostnih gibanj za izboljšanje kakovosti življenja in krepitev lokalne samouprave v mestih (Jeong 2012). Od konca devetdesetih let je tako skušala spodbujati in institucionalizirati skupnostno povezovanje, s čimer se je nekdanje konfliktno razmerje postopoma spremenilo v bolj vključujoče partnerstvo med državo in lokalnimi skupnostmi (Cho in Križnik 2017; Kim Sangmin 2017). Leta 2012 je mestna uprava (SMG 2015, 240) postavila "lokalne skupnosti v središče oblikovanja urbane politike" ter institucionalizirala različne oblike skupnostnega povezovanja in vključevanja javnosti v načrtovanje in upravljanje bivalnega okolja v Seulu (Ahn, Wi in Yu 2016; Križnik 2018; Cho in Križnik 2020). Za mestno upravo je postalo skupnostno povezovanje eden od "najučinkovitejših načinov vključevanja lokalnih skupnosti v oblikovanje grajenega okolja" (Centre for Livable Cities in The Seoul Institute 2017, 87).

Kljub temu pa mestna uprava v praksi pogosto ohranja močan vpliv na skupnostno povezovanje, kar lahko negativno vpliva na samostojnost in dolgoročno vzdržnost lokalnih skupnosti kot tudi na krepitev lokalne samouprave v mestu (Park 2013; Kim Sangmin 2017; Križnik, Cho in Kim 2019). V nadaljevanju obravnavamo razvoj skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni kot primeru samostojnega in dolgoročno vzdržnega skupnostnega povezovanja v mestu (Wi 2015; Kim Jun Hui 2017), s čimer želimo poleg zgodovinskega razvoja skupnostnih gibanj razumeti tudi vlogo države pri skupnostnem povezovanju v Seulu.

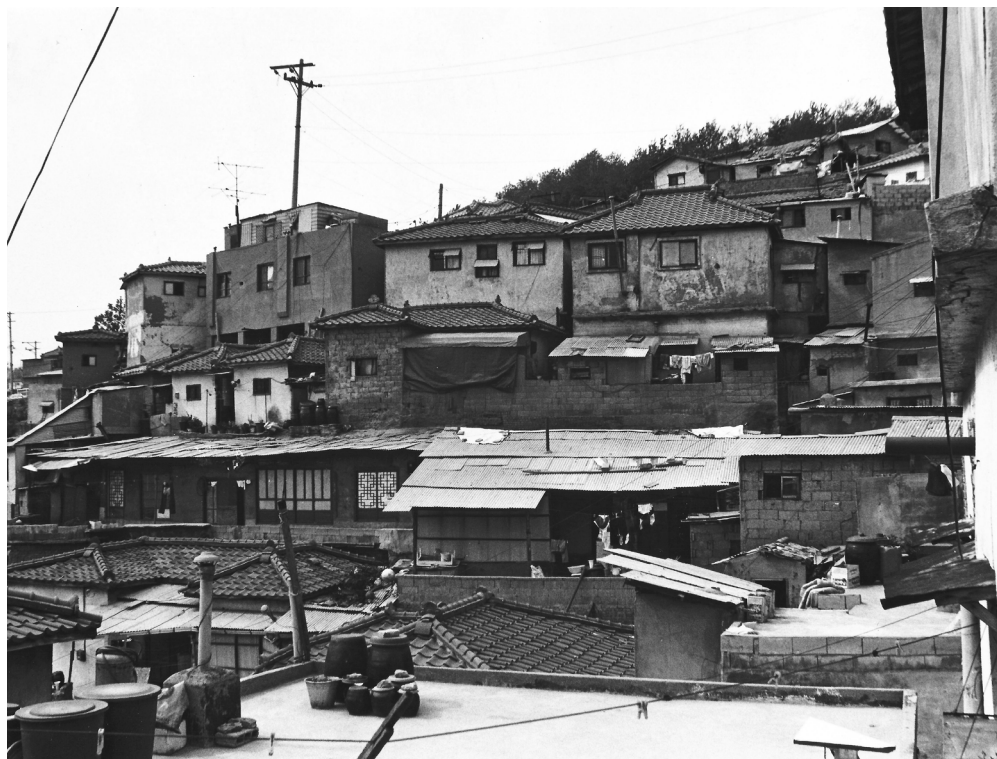
Primer: razvoj skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni

Zgodnje obdobje: začetek družbene mobilizacije na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni

Na hribovitem in slabo dostopnem območju *Geumho-Haengdang-Hawangsimni* (금호·행당·하왕십리지역) se je do sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja ohranila ena največjih in najrevnejših sosesk v širšem mestnem središču (Kim Joong-sik 1996). Začetki njenega razvoja sovpadajo s hitro industrializacijo in urbanizacijo mesta v zgodnjih šestdesetih letih, ko so se na širše območje množično naselili revni priseljenci. Ti so se preživljali predvsem s priložnostnimi in slabo plačanimi deli v lokalni tekstilni industriji in gradbeništvu (Wi 2015). Velika večina od okoli 76 tisoč prebivalcev so bili najemniki, medtem ko je bil delež lastniških stanovanj leta 1990 manj kot četrtno vseh stanovanj (Tabela 2) (SDI 1994). Območje je bilo izjemno gosto pozidano s pritličnimi, slabo vzdrževanimi in večinoma nezakonito zgrajenimi hišami ter preprejeno s številnimi ozkimi ulicami (Slika 2). Na območju urbane prenove Hawang 2–1, kjer so pozneje zgradili sosesko Songhak Maeul, je bilo pred urbano prenovo nezakonitih kar 87 odstotkov vseh stanovanjskih stavb (SDI 1996, 126).

Tabela 2. Število prebivalstva na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni (Vir: SDI 1994; SMG 2020)

	1990	1998	2000	2010	2020
Geumho 1ga-dong	24.497	11.756	11.643	16.218	15.855
Haengdang 2-dong	22.546	9.392	28.966	26.060	24.543
Wangsimni 2-dong	28.950	18.332	15.604	19.161	17.755
Skupaj	75.993	39.480	56.213	61.439	58.153

Slika 2. Soseska Haengdang-dong pred urbano prenovo (Vir: © Lim Chung Eui, ChungAm Archive, 1990)

Začetek družbene mobilizacije na območju sega v leto 1987, ko sta se v Haengdang-dong iz soseske Bogeumjari Maeul priselila izkušena aktivista Park Jae-cheon in Lee Hyeon-ok (Kim Jun Hui 2017). Skupaj z aktivisti in prostovoljci iz katoliških in študentskih organizacij sta v naslednjih letih uspešno organizirala različne oblike samopomoči in izobraževanja za revne prebivalce. Tako so med letoma 1987 in 1989 ustanovili različne skupnostne organizacije, ki so med drugim vključevale otroško varstvo in obšolske dejavnosti (오순도순애기방, 행당배움터), izobraževanje za odrasle (금호·행당 어머니학교), kulturne dejavnosti (주민 단오한마당) ter študijske krožke (희망의집공부방, 민들레공부방, 푸른하늘공부방) (Kim 1997; Kim Jun Hui 2017). Zlasti otroški vrtci in študijski krožki so “omogočili komunikacijo med lokalnimi prebivalci” ter postali središča družbene mobilizacije na lokalni ravni (Kim Jun Hui 2017, 393). Aktivisti so se leta 1989 povezali v skupino Srečanje (이모임), ki se je leta 1991 preoblikovala v Svet aktivistov na območju Geumho-Haengdang (금호·행당지역 활동가협의회, v nadaljevanju Svet aktivistov) (Wi 2015).

Vendar je bolj kot pomoč revnim glavna skrb Sveta aktivistov postala obširna urbana prenova območja Geumho-Haengdang-Hawangsimni. Mestna uprava je leta 1993 potrdila gradnjo novega blokovskega naselja z 11.032 stanovanji, ki naj bi izboljšala dostopnost stanovanj in kakovost bivalnega okolja. Poleg tržnih naj bi zgradili tudi 3.485 najemniških stanovanj (Kim Jun Hui 2017, 399). Kljub temu se je pokazalo, da bo urbana prenova bolj kot revnim najemnikom koristila lastnikom zemljišč, ki so sicer predstavljali manj kot 20 odstotkov vseh prebivalcev (SDI 1994). S špekulativnim nakupom starih stanovanj so nekateri lastniki pred začetkom urbane prenove pridobili prednostno pravico do novih, katerih vrednost je pozneje običajno močno preseгла začetni vložek (Kim 2010). Lastniki zemljišč so zato hiteli z deložacijami najemnikov in rušitvijo njihovih domov, s čimer bi zagotovili hiter potek urbane prenove (Kim Jun Hui 2017). Najemniki so lahko pri tem izbrali med odškodninami ali novimi najemniškimi stanovanji, vendar so se morali v obeh primerih z območja urbane prenove stalno ali začasno izseliti (Yang 1994).

Večina nekdanjih najemnikov je do leta 1994 zapustila območje Geumho-Haengdang-Hawangsimni (Tabela 2). Na domovih je vztrajalo okoli 350 družin, ki si zaradi slabega materialnega položaja selitve niso mogle privoščiti. Gradbene korporacije in zlasti združenja lastnikov zemljišč so skušali preostale najemnike ob podpori države nasilno deložirati. Najeti plačanci so ustrahovali prebivalce, jih pretepali in preganjali z njihovih domov (Kim 1994; Yang 1994; Lee 1997). Svet aktivistov je maja 1993 zato ustanovil Odbor za pravice najemnikov (세입자대책위원회, v nadaljevanju Odbor najemnikov), ki je v naslednjih letih skupaj z ostalimi skupnostnimi in civilnodružbenimi organizacijami odigral ključno vlogo v boju proti deložacijam in za stanovanjske pravice najemnikov (Slika 3).⁵ Pri tem so zlasti študijske sobe kot "neke vrste izpostave Odbora najemnikov" pomagale pri ozaveščanju prebivalcev in njihovem vključevanju v skupni boj (Kim Jun Hui 2017, 395).

5 Transparentni na sliki sporočajo: »Uprava okrožja [Seongdong-gu], ki ne upošteva Odbora za pravice najemnikov, se mora zbuditi!« in »Naj se uresniči pravična stanovanjska politika!«.

Slika 3. Boj proti nasilnim deložacijam v soseski Haengdang-dong (Vir: Združenje prebivalcev Seongdonga, 1994)

Osrednje obdobje: skupnostno gibanje v soseski Songhak Maeul

Sočasno si je Odbor najemnikov prizadeval za gradnjo začasnih in zagotovitev najemniških stanovanj v novi blokovski soseski (Hawang 2-1 District Tenants Rights Committee 1995). Začasna stanovanja naj bi preprečila deložacije, s čimer bi najemnikom omogočila bivanje na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni v času urbane prenove. Najemniki bi tako lahko ohranili tudi zaposlitev, ki bi jo zaradi deložacij sicer izgubili. Po končani urbani prenovi naj bi se najemniki iz začasnih preselili v nova najemniška stanovanja (Wi 2015). Kljub pozitivnim učinkom takšnega pristopa na vzdržnost sosedskih družbenih in gospodarskih omrežij so se gradbene korporacije in združenja lastnikov zemljišč redko odločali za gradnjo začasnih stanovanj, saj so zanje pomenila dodaten strošek. Vseeno je Odbor najemnikov ob pomoči civilnodružbenih organizacij (천주교 도시빈민회, KCHR) in posredovanju države (국민고충처리위원회) z združenjem lastnikov nepremičnin dosegel dogovor o gradnji šestih sosesk s skupno 240 *začasnimi stanovanji* (가이주단지), kar so prebivalci razumeli kot

uresničitev “temeljne človekove pravice do trajnostnega skupnostnega življenja” (Cho 1998, 102).⁶

Soseska *Songhak Maeul* (송학마을) je bila zgrajena oktobra 1995 za 378 najemnikov z območja urbane prenove Hawang 2–1 ter je postala največja in hkrati najdejavnejša med soseskami z začasnimi stanovanji.⁷ Nahajala se je na robu gradbišča novega blokovskega naselja, na mestu današnjega *otroškega parka Nongol Saessak* (논골새싹 어린이공원). Poleg 102 zelo majhnih stanovanj so se v soseski nahajali še skupnostni prostori, učilnica s knjižnico, vrtec z otroškim igriščem, manjša trgovina in industrijski obrat, v katerih je delovala združna kooperativa (Hawang 2–1 District Tenants Rights Committee 1995). Kljub razmeroma nizki kakovosti bivalnega okolja so bile za sosesko značilne močna družbena povezanost, medsebojna solidarnost in skupnostna identiteta (Kim 1994; 1999; Kim 1999). Njeni prebivalci so se po lastnem pričevanju počutili kot “velika družina” (Lee 1997, 11), kjer so “ljudje resnično skrbeli drug za drugega” (Kim Jun Hui 2017, 408).

Močna družbena povezanost je bila v veliki meri posledica skupnega boja proti deložacijam, kar je hkrati izboljšalo organizacijsko sposobnost skupnostnega gibanja (Cho 1998). Odbor aktivistov je skupaj z nekaterimi najemniki aprila 1995 ustanovil Načrtovalno skupino za območje Geumho-Haengdang-Hawang (금호·행당·하왕지역 기획단, v nadaljevanju Načrtovalna skupina), ki je “preučevala, razpravljala in načrtovala skupnostne dejavnosti za novo sosesko z začasnimi stanovanji” (Wi 2015, 55). Aktivisti so selitev videli tudi kot priložnost za opolnomočenje lokalne skupnosti pri “premaganju družbene in kulturne izključenosti revnih prebivalcev ter izboljšanju njihovega materialnega položaja” (Lee 1997, 11), in ne nazadnje tudi kot korak k oblikovanju samostojne in dolgoročno vzdržne lokalne skupnosti v novem blokovskem naselju.⁸ Med letoma 1995 in 1999 je Načrtovalna skupina organizirala redna mesečna srečanja, na katerih so prebivalci odločali o različnih vidikih skupnega življenja. Organizirali so otroško varstvo in izobraževalne dejavnosti (행당배움터, 마을만들기 주민학교), upravljali proizvodne in potrošniške zadruge (논골의류생산협동조합, 옷과사람들, 송학구판장) ter ustanovili Zadržno hranilnico Nongol (논골신용협동조합) (Kim 1997; Cho 1998; Kim 1999).

6 Začasna stanovanja so zgradili v vsakem od šestih območij urbane prenove na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni. Stroške njihove gradnje so si razdelili gradbene korporacije, združenja lastnikov zemljišč in najemniki (Kim Jun Hui 2017, 386).

7 *Songhak Maeul* (松鶴마을) pomeni sosesko borovcev in žerjavov, ki simbolizirajo dolgo življenje. Ime lahko v prenesenem pomenu razumemo tudi kot *dolgoživa soseska*.

8 Načrtovalna skupina je leta 1994 pripravila dolgoročen načrt razvoja lokalne skupnosti (금호·행당 주민운동 10년 계획). V pripravo je bilo vključenih več kot petdeset prebivalcev, aktivistov in članov civilnodružbenih organizacij in neodvisnih strokovnih združenj (Wi 2015, 55).

Proizvodne zadruge naj bi zagotovile delovna mesta za prebivalce soseske Songhak Maeul, vendar se zaradi omejenih zmogljivosti in težkih razmer v tekstilni industriji dolgoročno niso obdržale. Nasprotno pa hranilnica Nongol še danes zagotavlja posojila za prebivalce in podpira skupnostno povezovanje na območju (Kim Jun Hui 2017; NDPC 2019). Pri upravljanju zadrug in hranilnice se je Načrtovalna skupina zgledovala po dobrih skupnostnih praksah ter povezovala s sorodnimi skupnostnimi gibanji (복음자리마을, 일꾼두레회, 실과바늘, 한솔밥) in civilnodružbenimi organizacijami (한국주민운동정보교육원, CONET, Asian Coalition for Housing Rights) v Koreji in tujini. Poleg tega je sodelovala z neodvisnimi strokovnimi organizacijami (한국도시연구소), s katerimi je soorganizirala posvetovanja in pripravila dopolnila k nacionalnemu zakonu o urbani prenovi, ki bi pravičneje urejal stanovanjske pravice najemnikov (Cho 1998; Kim 1999).

Po letu 1997 je začela Načrtovalna skupina sodelovati z mestno upravo, ki je s pomočjo Odbora prebivalcev za zeleni Seul (녹색서울시민위원회) podprla njena prizadevanja (논골작은환경모임, 작은환경교실) za izboljšanje bivalnega okolja v soseski Songhak Maeul (Kim Jun Hui 2017). Načrtovalna skupina je leta 1998 ustanovila tudi Svet za lokalno samoupravo v najemniških stanovanjih okrožja Seongdong-gu (성동구 공공임대주택 주민자치협의회, v nadaljevanju Svet za samoupravo), ki je sodeloval pri načrtovanju nove blokovske soseske, pripravljal prebivalce na selitev v najemniška stanovanja in jih ozaveščal o pomenu lokalne samouprave (Wi 2015). K temu so sicer skušali pritegniti tudi prebivalce lastniških stanovanj, da bi tako izboljšali sodelovanje med njimi in najemniki (Kim 1999). Prav izključevanje revnih najemnikov je namreč v Koreji pogosto vzrok za družbene konflikte v blokovskih soseskah z najemniškimi in lastniškimi stanovanji.

Pozno obdobje: povezovanje skupnostnih organizacij v okrožju Seongdong-gu

Kljub temu je selitev v najemniška stanovanja močno spremenila cilje, organizacijo in delovanje skupnostnega gibanja. Začasna stanovanja v soseski Songhak Maeul so leta 1999 podrli, njeni prebivalci pa so se preselili v novo *blokovsko sosesko Dae-rim* (대림아파트). Število prebivalcev soseske Haengdang 2-dong se je od leta 1998 do 2000 tako povečalo z 9.392 na 28.996 (Tabela 2). V enakem obdobju se je delež lastniških stanovanj povečal z 18 na 40 odstotkov (SDI 1994; 2000), kar kaže, da so se v novo blokovsko sosesko poleg najemnikov vselili zlasti bogatejši prebivalci, ki niso imeli veliko skupnega z nekdanjo sosesko Songhak Maeul, še manj pa z bojem proti deložacijam in za stanovanjske pravice najemnikov. Novi

prebivalci se tako niso dejavneje vključevali v obstoječe skupnostne organizacije (Kim Jun Hui 2017).

Hkrati so na skupnostno gibanje zaradi razkola z aktivisti vplivali tudi slabši odnosi med prebivalci nekdanje soseske Songhak Maeul. Razkol se je pojavil v začetku leta 1999 zaradi neizplačanih odškodnin, ki so jih zaradi rušitve soseske Songhak Maeul po prepričanju aktivistov neupravičeno zahtevali nekateri najemniki. S tem se je “hipoma porušilo obstoječe omrežje družbenih odnosov” in skupnostno gibanje na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni v Seulu je za nekaj let skoraj povsem zamrlo (Wi 2015, 61). Med letoma 2002 in 2008 je sicer prišlo do poskusov oživitve skupnostnega povezovanja, ki pa so bili za razliko nekdanjega boja proti nasilnim deložacijam in za stanovanjske pravice najemnikov usmerjeni v izboljšanje bivalnega okolja, zlasti v krepitev lokalne samouprave v okrožju Seongdong-gu (Kim in Križnik 2018).

Aktivisti iz nekdanje soseske Songhak Maeul so aprila 2008 ustanovili Združenje prebivalcev Seongdonga za izboljšanje kakovosti življenja in lokalne samouprave (생명·살림·자치 성동주민회, v nadaljevanju Združenje prebivalcev), ki je med drugim znova obudilo zadružništvo (Kim Jun Hui 2017). Čeprav je bila prva potrošniška zadruga v soseski Songhak Maeul sicer ustanovljena že leta 1997, je bilo njeno delovanje razmeroma neuspešno. Z izboljšanjem materialnega položaja v novi blokovski soseski pa se je med prebivalci povečalo zanimanje za zdravo prehrano in odgovorno potrošnjo. Novoustanovljene potrošniške zadruge (생명살림사업단, 성동두레생활협) je finančno in organizacijsko podprla hranilnica Nongol (NDPC 2019), ki je poleg tega podpirala tudi druge oblike skupnostnega povezovanja, vključno z delovanjem Združenja prebivalcev, izobraževalnimi in kulturnimi dejavnostmi (성동협동교육원, 성동주민단오한마당, 성동주민자치소통센터) ter pomočjo za mladino in starejše (주민 어울림마당, 하늘나무사랑방). Zadružna hranilnica Nongol je na ta način nadaljevala delo nekdanje Načrtovalne skupine pri oblikovanju samostojne in dolgoročno vzdržne lokalne skupnosti na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni (Wi 2015).

Pri tem so se obstoječe skupnostne organizacije dejavno povezale s sorodnimi skupnostnimi ali civilnodružbenimi organizacijami v okrožju Seongdong-gu. Dejavnosti Sveta za samoupravo je že leta 2002 nadaljeval Center za lokalni razvoj Seongdonga (성동지역사회발전센터). Združenje prebivalcev se je leta 2009 vključilo v novoustanovljen Center za lokalno samoupravo prebivalcev Seongdonga (성동주민자치운동센터), ki je povezal številne lokalne skupnostne organizacije. Njihovo sodelovanje se je okrepilo po letu 2012 z oblikovanjem omrežja Seongdong Maeul Net (성동마을넷), ki ga je s pomočjo programa za podporo lokalnim skupnostim (서울마을공동체지원사업) dejavno podprla tudi mestna

uprava (Seongdong-gu 2014). Ta je sodelovanje javnosti in uprave okrožja Seongdong-gu prepoznala kot eno uspešnejših v mestu, zaradi česar se v okrožju trenutno izvaja več pilotnih projektov skupnostnega povezovanja, celostne urbane preнове in preнове lokalne samouprave.

Razprava: razvoj skupnostnega gibanja in preobrazba mest

Cilji, organiziranost in delovanje skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni kot tudi posledice njegovega delovanja so se s časom pomembno spreminjali. Kljub temu da je vključevalo različne in včasih nasprotujoče si skupine aktivistov, prebivalcev in prostovoljcev kot tudi različne skupnostne in civilnodružbene organizacije, pa lahko govorimo o organizacijsko in idejno razmeroma enotnem skupnostnem gibanju, ki ga je zaznamovala močna zgodovinska, družbena in geografska vpetost v lokalno okolje. Njegov razvoj je na organizacijski in simbolni ravni zaznamoval boj proti deložacijam in za stanovanjske pravice, kar je vplivalo na oblikovanje in družbeno povezanost lokalne skupnosti v soseski Songhak Maeul ter na poznejšo krepitev lokalne samouprave v okrožju Seongdong-gu (Cho 1998; Kim Jun Hui 2017). V tem pogledu lahko družbeno mobilizacijo v nekdanji soseski Songhak Maeul postavimo v središče skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni.

Njegovi začetki so povezani z gibanji za pomoč revnim in proti deložacijam, ki so se v osemdesetih letih pojavili v revnih soseskah kot odgovor na rastoče družbene neenakosti in izključevanje v korejskih mestih. Primeri takšne družbene mobilizacije, denimo, vključujejo Bogeumjari Maeul v mestu Siheung ali skupnostna gibanja v soseskah Hawolgye-dong, Muak-dong, Nangok-dong ali Sanggye-dong v Seulu (Kim 1999). Čeprav v tem pogledu ni posebnost, sta drugače od drugih primerov skupnostnega povezovanja v Seulu za skupnostno gibanje na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni značilni velika samostojnost in dolgoročna vzdržnost, saj z izjemo krize po selitvi v novo blokovsko sosesko deluje neprekinjeno že več kot trideset let (Wi 2015; NDPC 2019). Neprekinjenost družbene mobilizacije omogoča longitudinalno analizo vzrokov za nastanek, ciljev, organiziranosti in delovanja skupnostnega gibanja ter s tem tudi boljše razumevanje pomena družbene mobilizacije na lokalni ravni za preobrazbo mesta.

Tabela 3. Razvoj skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni v Seulu

	Zgodnje obdobje	Osrednje obdobje	Pozno obdobje
Čas	1987 do 1995	1995 do 1999	po letu 1999
Glavni cilji	odprava revščine, boj proti deložacijam in za stanovanjske pravice	izboljšanje bivalnega okolja, skupnostno povezovanje	skupnostno povezovanje, krepitev lokalne samouprave
Delovanje	organiziranje pomoči, otroškega varstva, kulturnih dejavnosti, izobraževanja, protestov in boja proti deložacijam	organiziranje kulturnih dejavnosti, izobraževanja, zadrug, delavnic in javnih forumov, načrtovanje in priprava na selitev	organiziranje kulturnih dejavnosti, izobraževanja, zadrug in delavnic, vključevanje v lokalno samoupravo
Značilne skupnostne organizacije	srečanje, vrtci in študijski krožki, Svet aktivistov na območju Geumho-Haengdang, Skupina za Dano festival, Odbor najemnikov	načrtovalna skupina, vrtci in študijski krožki, Zadruga hranilnica Nongol, proizvodne in potrošniške zadruge, Svet za samoupravo	združenje prebivalcev, potrošniške zadruge in skupnostni centri, Center za lokalno samoupravo prebivalcev Seongdonga, Seongdong Maeul Net
Odnos države	zatiranje skupnostnega gibanja	neupoštevanje skupnostnega gibanja	sodelovanje s skupnostnim gibanjem

Razvoj skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni lahko glede na njegove cilje razdelimo na tri obdobja (Tabela 3). *Zgodnje obdobje* zajema razvoj skupnostnega gibanja od začetkov družbene mobilizacije leta 1987 do selitve v začasna stanovanja leta 1995. V tem času sta bila njegova glavna cilja odprava revščine ter boj proti deložacijam in za stanovanjske pravice, čemur je bilo podrejeno tudi skupnostno povezovanje. Sledilo je *osrednje obdobje* razvoja skupnostnega gibanja med letoma 1995 in 1999. Glavna cilja družbene mobilizacije sta postala izboljšanje bivalnega okolja v soseskah z začasnimi stanovanji in priprava na selitev v načrtovana najemniška stanovanja. Poleg tega je postala pomemben cilj skupnostnega gibanja tudi krepitev skupnostnega povezovanja, kar naj bi pripomoglo k oblikovanju samostojne in dolgoročno vzdržne lokalne skupnosti v novem blokovskem naselju (Wi 2015). S selitvijo v najemniška stanovanja leta 1999 se je začelo *pozno obdobje* v razvoju skupnostnega gibanja, ko je po krajši krizi prišlo do oživitve in nadaljevanja skupnostnega povezovanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni.

Cilji, organiziranost in delovanje skupnostnega gibanja so bili tesno povezani z izboljšanjem družbenega in materialnega položaja prebivalcev. Za območje Geumho-Haengdang-Hawangsimni sta bili nekoč značilni revščina in močna družbena izključenost, zato je bilo delovanje skupnostnih organizacij sprva usmerjeno na organiziranje pomoči in izobraževanja za revne prebivalce (Tabela 3). Po začetku

urbane preнове se je njihovo delovanje usmerilo na varovanje prebivalcev pred deložacijami, organizacijo protestov in podpisovanje peticij za zaščito njihovih stanovanjskih pravic (Kim 1994; Cho 1998). Selitev v soseske z začasnimi stanovanji in ustanovitev zadrug sta močno izboljšali družbeni in materialni položaj revnih prebivalcev, ki so se "z delom v zadruгах [materialno] prvič osamosvojili" (Kim Jun Hui 2017, 410). Nove skupnostne organizacije so prebivalce hkrati pripravljale na življenje v načrtovani blokovski soseski. Selitev v najemniška stanovanja je za večino med njimi tako pomenila trajno ureditev stanovanjskega in materialnega položaja, kljub temu da je tudi v novi blokovski soseski prihajalo do izključevanja revnejših prebivalcev. V poznem obdobju so se skupnostne organizacije osredotočile na vključevanje različnih družbenih skupin v lokalno samoupravo, kar je pripeljalo do tesnejšega sodelovanja med skupnostnim gibanjem in državo (Wi 2015).

Susan Fainstein (2011) ugotavlja, da so urbana družbena gibanja vzajemno povezana z javnimi institucijami, čeprav jim s svojim delovanjem sicer nasprotujejo. Zato je tudi na družbeno mobilizacijo na območju Geumho-Haengdang-Hawangsinni poleg družbenega in materialnega položaja prebivalcev pomembno vplival odnos države do skupnostnega gibanja (Tabela 3). Država je v zgodnjem obdobju odkrito podpirala špekulativno urbano prenovo in deložacije najemnikov, s čimer je kršila njihove stanovanjske pravice (Cho 1998; Kim 1999). Vendar pa je zatiranje in neupoštevanje postopoma zamenjal bolj vključujoč odnos države do skupnostnih gibanj kot posledici "izjemnega vzpona skupnostnih gibanj v devetdesetih letih, ki je v civilni družbi pomembno vplival na oblikovanje kritične 'razprave o skupnosti'" (Kim Sangmin 2017, 3822). Tako sta bila za pozno obdobje značilna dejavnejše sodelovanje z državo in vključevanje skupnostnih organizacij v lokalno samoupravo, kar je povečalo institucionalizacijo skupnostnega povezovanja v okrožju Seongdong-gu.

Institucionalizacija urbanih družbenih gibanj lahko pogosto poveča njihovo odvisnost od države (Mayer 2007; Somerville 2016). V Seulu sta se zaradi institucionalizacije skupnostnega povezovanja v zadnjem desetletju tako povečala vpliv mestne uprave na skupnostna gibanja in s tem tudi njihova odvisnost od državne finančne in organizacijske podpore (Kim in Križnik 2018). Kljub temu je skupnostno gibanje na območju Geumho-Haengdang-Hawangsinni zaradi močne organizacijske sposobnosti ohranilo razmeroma veliko samostojnost. Nanjo so poleg neprekinjene družbene mobilizacije vplivali tudi predano vodstvo, v katerem so imeli vodilno vlogo izkušeni aktivisti, družbena povezanost lokalne skupnosti, ki je bila v veliki meri posledica uspešnega boja proti deložacijam in za stanovanjske pravice, ter dejavno sodelovanje s sorodnimi skupnostnimi gibanji in civilno-družbenimi organizacijami. Izmenjava izkušenj z njimi je med drugim pomagala

pri ustanavljanju zadrug v soseski Songhak Maeul. Pri tem je imela pomembno vlogo Zadržna hranilnica Nongol, ki je od ustanovitve naprej finančno in organizacijsko podpirala skupnostno gibanje ter tako prispevala k njegovi samostojnosti (NDPC 2019).

V tem pogledu se družbena mobilizacija na območju Geumho-Haengdang-Hawangsinni razlikuje od skupnostnih gibanj, ki so se v zadnjem desetletju razvila ob finančni in organizacijski podpori mestne uprave. Čeprav so študije o posledicah institucionalizacije skupnostnih gibanj v Seulu na njihovo samostojnost redke, pa kaže, da v primeru državne podpore skupnostno povezovanje redko preseže obstoječ normativni okvir in ostane pogosto omejeno na lokalno raven preobrazbe mesta (Kim in Križnik 2018). Nasprotno so aktivisti in prebivalci nekdanje soseske Songhak Maeul spoznali, da nepravilne stanovanjske politike ni mogoče spreminjati na lokalni ravni. Povezali so se s civilnodružbenimi organizacijami (CONET, KCHR) in se vključili v boje za stanovanjske pravice na nacionalni ravni, za katere Shin (2018) ugotavlja, da so pomembno prispevali k sprejetju pravičnejše nacionalne zakonodaje o stanovanjskih pravicah leta 2015. Hkrati z zavzemanjem za stanovanjske pravice je skupnostno gibanje na območju Geumho-Haengdang-Hawangsinni dejavno sodelovalo tudi pri krepitvi skupnostnega povezovanja in lokalne samouprave v okrožju Seongdong-gu (Wi 2015). S tem je preseglo svojo lokalno vpetost in je vplivalo ne le na izboljšanje bivalnega okolja na lokalni ravni, ampak je prispevalo tudi k širši preobrazbi mesta.

Zaključek

Študija razvoja skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsinni v Seulu kaže, da družbena mobilizacija na lokalni ravni vpliva na preobrazbo mest na različnih ravneh. Na lokalni ravni je družbena mobilizacija izboljšala bivalno okolje ter materialni in družbeni položaj prebivalcev. Hkrati so se na območju Geumho-Haengdang-Hawangsinni okrepila omrežja družbenih odnosov in skupnostne identitete. Na širši ravni je skupnostno gibanje dejavno sodelovalo s sorodnimi skupnostnimi gibanji in civilnodružbenimi organizacijami, kar je pripomoglo h krepitvi skupnostnega povezovanja in lokalne samouprave v mestu ter k oblikovanju pravičnejše stanovanjske politike na nacionalni ravni. Prav krepitev skupnostnega povezovanja na različnih ravneh je eden od najpomembnejših dosežkov družbene mobilizacije na območju Geumho-Haengdang-Hawangsinni. Skupnostno povezovanje je pri tem služilo zlasti krepitvi vključevanja javnosti in opolnomočenju lokalne skupnosti, da zaščiti interese prebivalcev in

uveljavi njihovo skupno pravico do mesta. Študija v tem pogledu kaže, da so skupnostna gibanja pomembni akterji preobrazbe korejskih mest.

Poleg tega izsledki študije kažejo tudi na pomen sodelovanja med skupnostnimi gibanji in državo. Mestna uprava je skupnostno gibanje na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni sprva izključevala in zatirala, od konca devetdesetih let naprej pa se je med njima razvilo bolj vključujoče sodelovanje. V razmerju do države je položaj skupnostnih gibanj tako izrazito protisloven, saj morajo za uresničitev svojih ciljev na eni strani ohraniti finančno, organizacijsko in politično samostojnost, medtem ko morajo na drugi z državo dejavno sodelovati. Skupnostno gibanje na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni je bilo pri tem razmeroma uspešno, k čemur so med drugim prispevali neprekinjenost družbene mobilizacije, izkušeno vodstvo, družbena povezanost lokalne skupnosti ter povezovanje s sorodnimi skupnostnimi gibanji in civilnodružbenimi organizacijami. V tem pogledu se pomembno razlikuje od novejših skupnostnih gibanj, ki se razvijajo ob finančni in organizacijski podpori mestne uprave. Takšna skupnostna gibanja zaradi večje institucionalizacije težje ohranjajo samostojnost v razmerju do države, kar lahko negativno vpliva na dolgoročno vzdržnost skupnostnega povezovanja in omejuje njihov vpliv na preobrazbo mesta.

Študija razvoja skupnostnega gibanja na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni v Seulu ima tudi nekatere omejitve. Predvsem je omejena na redke primer samostojnega in dolgoročno vzdržnega skupnostnega povezovanja v Seulu, zaradi česar je potrebna previdnost pri posploševanju njenih izsledkov. Poleg tega bi bilo treba hkrati z razvojem skupnostnih gibanj pogledati pomen drugih oblik družbene mobilizacije na lokalni ravni, ki jih študija ni neposredno zajela, kot so prostovoljne ali sosedske organizacije. Drugače od skupnostnih gibanj delovanje prostovoljnih organizacij običajno ni omejeno na posamezno geografsko območje, medtem ko je za sosedske organizacije značilna večja institucionalizacija. Na koncu je treba opozoriti, da je študija obravnavala skupnostno gibanje na območju Geumho-Haengdang-Hawangsimni kot organizacijsko in idejno razmeroma enotno, pri čemer se ni ukvarjala z notranjimi delitvami ali z vlogo različnih skupin in posameznikov pri njegovem razvoju. V tem pogledu bi bilo dobro obravnavo družbene mobilizacije v korejskih mestih razširiti, s čimer bi lahko celoviteje razumeli njen pomen za preobrazbo mest in družbe nasploh.

Zahvala

Članek je nastal s podporo raziskovalnih sredstev Univerze Hanyang (HY-2019). Avtor se za pomoč pri raziskavi in pripravi članka zahvaljuje Kim Su, Yoon

Keumhee, Lee Bokyung in Lee Yujeong. Za dovoljenje za objavo arhivskih fotografij se avtor zahvaljuje Yu Youngwoo, Združenje prebivalcev Seongdonga, in Lim Chung Eui, ChungAm Arhiv.

Acknowledgments

This work was supported by the research fund of Hanyang University (HY-2019). The author wishes to thank Kim Su, Yoon Keumhee, Lee Bokyung and Lee Yujeong for their help with the research and article. The author also wishes to thank Yu Youngwoo, Seongdong Residents Association, and Lim Chung Eui, ChungAm Archive, for their permission to publish archive photos.

Viri in literatura

- Ahn, Hyunchan 안현찬, Seongnam Wi 위성남 in Chang Bok Yu 유창복. 2016. *Maeulgongdongche* 마을공동체 (*Neighbourhood Community*). Seoul: The Seoul Institute 서울연구원.
- Castells, Manuel. 1983. *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*. Berkeley: University of California Press.
- . 1992. »Four Asian Tigers With a Dragon Head: A Comparative Analysis of the State, Economy, and Society in the Asian Pacific Rim.« *V States and Development in the Asia Pacific Rim*, uredila Richard P. Appelbaum in Jeffrey Henderson, 33–70. London: Sage.
- . 2009. *The Power of Identity: The Information Age: Economy, Society, and Culture*, Second edition. Oxford: Blackwell Publishers.
- Centre for Livable Cities in The Seoul Institute. 2017. *Planning for Communities, Lessons from Seoul and Singapore*. Singapur: Centre for Livable Cities.
- Chang, Yi, Won-seok Nam in Chaewon Lee. 2018. *Coping with Exploding Housing Demand: Experience of Seoul*. Seoul: The Seoul Institute.
- Cho, Im Sik in Blaž Križnik. 2017. *Community-Based Urban Development, Evolving Urban Paradigms in Singapore and Seoul*. Singapur: Springer. doi: 10.1007/978-981-10-1987-6.
- . 2020. »Sharing Seoul: Appropriating Alleys as Communal Space through Localized Sharing Practices.« *Built Environment* 46 (1): 99–114. doi: 10.2148/benv.46.1.99.
- Cho, Myung Rae. 1998. »Progressive Community Movements in Korea: The Case of the Hangdang Redevelopment Area in Seoul.« *International Journal of Urban Sciences* 2 (1): 92–109. doi: 10.1080/12265934.1998.9693409.

- Day, Graham. 2006. *Community and Everyday Life*. Abingdon: Routledge.
- DeFilippis, James, Robert Fisher in Eric Shragge. 2010. *Contesting Community: The Limits and Potential of Local Organizing*. New Jersey: Rutgers University.
- Douglass, Mike, Orathai Ard-Am in Ik Ki Kim. 2001. »Urban Poverty and the Environment: Social Capital and State-Community Synergy in Seoul and Bangkok.« V *Livable Cities? The Politics of Urban Livelihood and Sustainability*, uredil Peter Evans, 31–66. Berkeley: University of California Press.
- Fainstein, Susan S. 2011. »Urban Social Movements, Citizen Participation, and Trust Networks.« V *Contention and Trust in Cities and States*, uredila Michael Hanagan in Chris Tilly, 175–78. Dordrecht: Springer. doi: 10.1007/978-94-007-0756-6.
- Fainstein, Susan S. in Clifford Hirst. 1995. »Urban Social Movements.« V *Theories of Urban Politics*, uredili David Judge, Gerry Stoker in Hal Wolman, 181–204. London: Sage.
- Ha, Seong-Kyu. 2001. »Substandard Settlements and Joint Redevelopment Projects in Seoul.« *Habitat International* 25 (3): 385–97. doi: 10.1016/S0197-3975(01)00011-X.
- Harvey, David. 2012. *Rebel Cities. From the Right to the City to the Urban Revolution*. London: Verso.
- Hawang 2–1 District Tenants Rights Committee 하왕2–1지구 세입자대책위원회. 1995. *Hamkke eoureojineun gongdongchereul byanghayeo* 함께 어우러지는 공동체를 향하여 (*Together in Harmony Towards the Community*). Songhak Maeul: Hawang 2–1 District Tenants Rights Committee 하왕2–1지구 세입자대책위원회.
- Ho, Kong Chong. 2019. *Neighbourhoods for the City in Pacific Asia*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Jeong, Guhyo 정구효. 2012. »Hanguk dosigongdongcheundongui jeongaegwa-jeonggwa hyeomnyeokyeong moderui uimi 한국 도시공동체운동의 전개과정과 협력형 모델의 의미 (A Study on Development Process of Urban Community Movement of Korea and the Meaning of Collaboration Model).« *Korean Studies Quarterly* 한국학 35 (2): 7–34. doi: 10.25024/ksq.35.2.201206.7.
- Katsiaficas, George N. 2012. *Asia's Unknown Uprisings*. Volume 1, *South Korean Social Movements in the 20th Century*. Oakland: PM Press.
- Kim, Bo-geum 김보금. 1999. »Geumho-dong Songhak maeul jaegaebarui gyeongu 금호동 송학마을 재개발의 경우 (The Case of Geumho-dong Songhak Maeul Urban Redevelopment).« *The Hankyoreh* 한겨레신문, 23. januar, 1999: 7.
- Kim, Dong-won 김동원. 1994 [2010]. *Haengdangdong saramdeul* 행당동 사람들 (*Haengdang-dong People*, DVD). Seoul: DSMEDIA.

- . 김동원. 1999 [2010]. *Tro hanau'i sesang: Haengdang-dong saramdeul 2* 또 하나의 세상: 행당동 사람들 2 (*Another World We Are Making: Haengdang-dong People 2*, DVD). Seoul: DSMEDIA.
- Kim, Gieon 김기연. 1997. »Eoryeoultae ppurin jageun ssiat Songhak maeul 'Haengdangbaeumteo' 어려울때 뿌린 작은 씨앗 송학마을 '행당배움터' (Songhak Maeul 'Haengdangbaeumto', Small Seed Planted in Difficult Times).« *Elementary School Education* 초등우리교육 94: 130–33.
- Kim, Joong-sik 김중식. 1996. »Gajang jayuropgo heomureomneun sesang 가장 자유롭고 허물없는 세상 (The Most Free and Flawless World).« *Kyung-hyang Shinmun* 경향신문, 5. december, 1996: 25.
- Kim, Jun Hui 김준희. 2017. »Motda irun kkum, dasi gongdongchereul hyang-hayeo: Seoul Seongdong 못다 이룬 꿈, 다시 공동체를 향하여: 서울 성동 (Unrealised Dream, Back to the Community: Seoul, Seongdong).« *V Maeul-gongdongche undongui wonhyeongeul chajaseo, 1970–1990 nyeondae minjungui maeulmandeulgi* 마을공동체 운동의 원형을 찾아서, 1970~1990년대 민중의 마을만들기 (*Searching for the Origin of Neighborhood Community Movements: Popular Maeul—Making from 1970s to 1990s*), uredil Publishing Committee for the History of Poor Community Movements 빈민지역운동사 발간위원회, 107–59. Seoul: Hanul 한울.
- Kim, Kwang-Joong in Il-Sung Yoon. 2003. »Urban Renewal and Change of the 20th Century Seoul.« *V Seoul, Twentieth Century: Growth and Change of the Last 100 Years*, uredil Kwang-Joong Kim, 543–96. Seoul: SDI.
- Kim, Sangmin. 2017. »From Protest to Collaboration: The Evolution of the Community Movements Amid Sociopolitical Transformation in South Korea.« *Urban Studies* 54 (16): 3806–25. doi: 10.1177/0042098016681705.
- Kim, Soo-hyun. 2010. »Issues of Squatters and Eviction in Seoul: From the Perspectives of the Dual Roles of the State.« *City, Culture and Society* 1 (3): 135–43. doi: 10.1016/j.ccs.2010.10.002.
- Kim, Su in Blaž Križnik. 2018. »Civic Urbanism and the State: Transition of the State Involvement in Community Building in Seoul, South Korea.« *V Emerging Civic Urbanisms/Designing for Social Impact*, uredil GASS/PRCD-NET/SFI 2018, 228–52. Singapur: National University of Singapore.
- Kim, Sunhyuk. 2013. »Democratization and Social Movements in South Korea: A Civil Society Perspective.« *V East Asian Social Movements, Power, Protest, and Change in a Dynamic Region*, uredila Jeff Broadbent in Vicky Brockman, 141–56. New York: Springer. doi: 10.1007/978-0-387-09626-1.
- Križnik, Blaž. 2009. *Lokalni odzivi na globalne izzive: kulturni okvir preobrazbe Barcelone in Seula*. Ljubljana: Založba FDV.

- . 2018. »Ulice kot prostor skupnostnega povezovanja: primer urbane regeneracije soseske Samdeok v Seulu.« *Asian Studies* 6 (2): 231–51. doi: 10.4312/as.2018.6.2.231-251.
- Križnik, Blaž, Im Sik Cho in Su Kim. 2019. »Preobrazba mest v Vzhodni Aziji: Primerjava vključevanja javnosti v prenovu stanovanjskih sosesk v Južni Koreji in Singapurju.« *V Procesi in odnosi v Vzhodni Aziji: zbornik EARL*, uredili Andrej Bekeš, Jana S. Rošker in Zlatko Šabič, 139–59. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. doi: 10.4312/9789610602699.
- Ledwith, Margaret. 2011. *Community Development, A Critical Approach*. Bristol: Policy Press.
- Lee, Jeongu 이정우. 1997. »‘Urisikguneun 4baengmyeongijyo’, Seoul Geumho-dong Songhak maeul cheolgeomin 102 gagu gongdongchesaenghwal ‘우리 식구는 4백명이죠’, 서울 금호동 송학마을 철거민 102가구 공동체생활 (‘Our Family has Four Hundred Members’, Communal Life of 102 Evictees’ Households in Songhak Maeul, Geumho-dong, Seoul).« *The Hankyoreh* 한겨레신문, 2. februar, 1997: 11.
- Manzi, Tony, Karen Lucas, Tony Loyd Jones in Judith Allen. 2010. *Social Sustainability in Urban Areas: Communities, Connectivity, and the Urban Fabric*. London: Earthscan.
- Massey, Doreen. 1994. *Space, Place and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mayer, Margit. 2007. »Contesting the Neoliberalization of Urban Governance.« *V Contesting Neoliberalism: Urban Frontiers*, uredili Helga Leitner, Jamie Peck in Eric S. Sheppard, 90–115. New York: Guildford Press.
- Mobrand, Erik. 2008. »Struggles Over Unlicensed Housing in Seoul, 1960–80.« *Urban Studies* 45 (2): 367–89. doi: 10.1177/0042098007085968.
- NDPC (Nongol Area Data Publication Committee) 논골지역자료발간위원회. 2019. *Harwang 2-1 jiguui sigan: Nongolsinbyeop 20nyeoneul malhada* 하왕2-1 지구의 시간: 논골신협 20년을 말하다 (*Time of the Hawng 2-1 District: 20 years of Nongol Credit Union*). Seoul: Nongol Credit Union 논골신용협동조합.
- Park, Bae-gyun. 1998. »Where Do Tigers Sleep at Night? The State’s Role in Housing Policy in South Korea and Singapore.« *Economic Geography* 74 (3): 272–88. doi: 10.1111/j.1944-8287.1998.tb00116.x.
- Park, Joo-Hyung 박주형. 2013. »Doguhwadoeneun ‘gongdongche’: Seoulsi ‘maulgongdongche mandeulgi saeob’e daehan bipanjeok gochal 도구화되는 ‘공동체’: 서울시 ‘마을공동체 만들기 사업’에 대한 비판적 고찰 (Instrumentalizing ‘Community’: A Critical Analysis on ‘Community-Building Program’ of Seoul Metropolitan Government).« *Space and Environment* 공간과 사회 23 (1): 4–43.

- Park, Won-soon. 2014. »In Seoul, the Citizens are the Mayor.« *Public Administration Review* 74 (4): 442–43. doi: 10.1111/puar.12243.
- Pickvance, Chris. 1985. »The Rise and Fall of Urban Movements and the Role of Comparative Analysis.« *Environment and Planning D Society and Space* 3 (1): 31–53. doi: 10.1068/d030031.
- Robson, Terry. 2000. *The State and Community Action*. London: Pluto.
- SDI (Seoul Development Institute). 1994, 2000. *Thematic Maps of Seoul*. Seoul: SDI.
- . (SDI). 1996. *Jutaeggaeryangjaegaebal yeonhyeogyongu 주택개량재개발 연혁 연구 (Study on the History of Housing Improvement Redevelopment)*. Seoul: SDI.
- Seongdong-gu 성동구. 2014. *Seongdonga, masilgaja! Seongdong maeul iyagi 성동아, 마실가자! 성동마을 이야기 (Let's Go for a Walk, Seong-dong! The Story of Seongdong Maeul)*. Seoul: Seongdong-gu.
- SMG (Seoul Metropolitan Government). 2015. *Seoul, Life and People: White Paper on Neighborhood Communities of Seoul*. Seoul: SMG.
- . 2020. *Seoul yeollindeiteo gwangjang 서울 열린데이터 광장 (Seoul Open Data Plaza)*. <http://data.seoul.go.kr/> (dostop 30. julij 2020).
- Shin, Hyun Bang. 2018. »Urban Movements and the Genealogy of Urban Rights Discourses: The Case of Urban Protesters against Redevelopment and Displacement in Seoul, South Korea.« *Annals of the American Association of Geographers* 108 (2): 356–69. doi: 10.1080/24694452.2017.1392844.
- Somerville, Peter. 2016. *Understanding Community: Politics, Policy and Practice*. Bristol: Policy Press.
- Yang, Seong-cheol 양성철. 1994. »Jaegaebaljigu bosangssago seipja-johapjaeun chungdoljohap 재개발지구 보상싸고 세입자·조합 잦은 충돌조합 (Redevelopment District's Low Compensations and Frequent Tenant-Union Conflicts).« *Chungang Ilbo* 중앙일보 19. maj, 1994.
- Wi, Seongnam 위성남. 2015. »Geumho-Haengdang-Hawangjiyeogui juminundong sarye bunseok 금호·행당·하왕지역의 주민운동 사례 분석 (A Case Study Analysis of the Resident Movement in Geumho, Haengdang and Hawang Area).« *V Saeroun juminjokik bangbeomnon, saryewa bunseok 새로운 주민조직 방법론, 사례와 분석 (Methodology of the New Residents Organizations, Cases and Analysis)*, uredila Korea Democracy Foundation 민주화운동기념사업회, 47–69. Seoul: Korea Democracy Foundation.